

1. הכלכלה הישראלית בעשורים הראשונים לקום המדינה וצבירת ההון של משפחת עופר.

בעת קום המדינה בשנת 1948, עמדה בראשה מפלגת מפא"י אשר הונהגה על ידי עקרונות סוציאליסטיים והייתה מחויבת להקמת מדינת רווחה. בשנות ה-50 פקד את מדינת ישראל משבר חריף שסיכן את המשך קיומה הכלכלי, אך היציאה מהמיתון הביאה עמה צמיחה מהירה ועליה ברמת החיים. בסוף שנות ה-50 החלו להתגבש גם הקבוצות העסקיות באמצעות רכישות, מיזוגים וכניסה לשווקים ותחומי פעילות חדשים; ואילו המיתון של שנות ה-60 היווה זרז להתגבשותן של הקבוצות העסקיות באמצעות מיזוגים ורכישות של תאגידים שנקלעו למשבר כלכלי (ממן, 2008: 131). האידאולוגיה והסולידריות המרקסיסטית שאפיינו את ישראל בעת הקמתה ובשנותיה הראשונות התחלפה ברטוריקה חלופית שסימל הקפיטליזם הליברלי.

בזמן המשבר המתמשך בו נמצא המשק הישראלי בשנות ה-60, האחים עופר משגשגים בשוק הספנות המקומי הודות לכח עבודה זר וזול ובהמשך אף מרחיבים את תחום פעולתם אל מעבר לגבולותיה של ישראל. לאחר תקופת המשבר, המשק הישראלי חזר לדפוס צמיחה מהירה ומבטיחה ובשנת 1968 אף הוקמה "החברה לישראל" כדי לעודד השקעות זרות בארץ. בשנות ה-80 שר האוצר פנחס ספיר איגד ב"החברה לישראל" שותפות בעשרות נכסי מדינה, מענקים ממשלתיים והטבות מס ומכר אותם למליונר היהודי שאול אייזנברג (ממן, 2008: 142). זו הייתה ההפרטה הראשונה, כמו גם הגדולה והמשמעותית ביותר, בתולדות מדינת ישראל (רוזנטל ועבודי, 2008: 10: 6).

בשנת 1998 מכרה משפחת אייזנברג את השליטה ב"החברה לישראל" לקבוצת האחים עופר בסכום של 330 מיליון דולר (רביב, 1999). בכך, רכשו לעצמם האחים עופר זיכיון בלעדי לחציבה בים המלח, שותפות עם המדינה בזיכיון הבלעדי לזיקוק נפט (בז"ן), מחצית ממניות המוביל הלאומי, תרכובות ברום, "טאוור סמיקונדקטור", "גדות כימיקליים", "אלרם", "כרמל אולפיניים" ועוד מאות חברות בת (רוזנטל ועבודי, 2008: 7: 00). באמצעות עיסקה זו, הפכה משפחת עופר לאחת ממשפחות ההון הגדולות במשק בישראל ולשותפים המרכזיים של ממשלת ישראל בבעלות על מפעלי התשתית הגדולים במדינה.

2. נאו-ליברליזם והמאפיינים העיקריים של המשטר הפוליטי-כלכלי נאו-ליברלי השורר בישראל מאמצע שנות ה-80.

לעומת שנות ה-60, בהן האלפיון העליון החזיק בפחות מ-10% מההון בישראל, כיום כ-40% מההון המדיני נמצא בידי כמה משפחות (רוזנטל ועבודי, 2008: 55: 0). אחת הסיבות לכך הינה השינויים מרחיקי הלכת שעברה ישראל מאמצע שנות ה-80. ממן (2016: 11) טוען כי העיקרון הניאו-ליברלי הופך דומיננטי בשיח הפוליטי בישראל ומשפיע על נסיגתה של המדינה מהזירה הכלכלית המאפשרת פעולה חופשית של גורמים פרטיים וכוחות שוק. מצב זה מציג את אחת מהשפעות הניאו-ליברליזם בחולשתה של הממשלה להתערב בכלכלה (מנדלקרן, 2015: 273).

הניאו-ליברליזם הוא מגמה המשותפת למדינות שונות, אך ביטויו והתגלמותו נבדלים בהתאם לנסיבות וההקשרים התרבותיים והחברתיים השונים. מנדלקרן (2015: 271) טוען כי האידאולוגיה האוטופית של השוק החופשי היא האמצעי בעזרתו שלטון ההון בא לידי מימוש. ישראל עשויה לשמש כמקרה בוחן המדגים את תהליך הניאו-ליברליזם כאשר בניגוד לטענותיו של הארווי, הגורם המניע הינו המדינה.

תוכנית הייצוב משנת 1985 מהווה את נקודת המפנה מבחינת יישומה של מדיניות ניאו-ליברלית. בעקבות כך, ניתן לעמוד על המאפיינים העיקריים של המשטר הפוליטי-כלכלי נאו-ליברלי השורר בישראל מאמצע שנות ה-80 (מנדלקרן, 2015):

- מעורבות ממשלתית בפעילות המשקית בהשוואה למדינות רווחה ומדינות מפתחות.
- מדיניות ההפרטה ומיקור חוץ לקבלני כח אדם ושירותים- למרות המצופה, תהליך ההפרטה לא יצר תחרות במשק, אלא הוביל להתגבשותן של קבוצות עסקיות תוך החלשותם של ההסתדרות וארגוני העובדים ובכך פגעו ביכולתם של עובדים רבים להגן על שכרם וזכויותיהם. בעקבות כך, נוצר מצב של תלות בו נתונים העובדים במסגרת שוק העבודה.
- צמצום ההגנות שסיפקה מדינת הרווחה- מדיניות המקשיחה תנאי זכאות לקבלת קצבאות אבטלה והבטחת הכנסה שעלולות לפגוע במוטיבציה להשתתף בשוק העבודה.
- צמצום שיעורי המס- מתוך הנחה כי תהיה בכך תרומה לעידוד הפעילות הכלכלית במשק, אך בפועל הדבר הוביל להפחתת הגבייה ולא להרחבתה, כמו גם להחרפת אי השוויון כתוצאה מפעילות השוק לצד המדיניות הממשלתית.
- הרחבה של השירותים ושל מעגל הזכאים לקבלם- לצד תהליכי המסחור וההפרטה.

3. הכלכלנות הניאו-ליברלית והמדיניות הניאו-ליברלית כפי שהן באות לידי ביטוי ביחסי הגומלין בין המדינה לבין הקבוצה העסקית של משפחת עופר.

לאורכו של הסרט "שיטת השקשוקה" (2008) שזורות דוגמאות רבות לקשר העמוק המתקיים בין המדינה לבין הקבוצה העסקית של משפחת עופר. אציג ארבע מתוך דוגמאות אלה ואסביר את האופן בו הן מביעות את הקשר בין ההון לשלטון.

• **מוזיאון תל אביב**

בשנת 2006 ביקש סמי עופר לתרום למוזיאון תל אביב לאומנות סכום של 20 מיליון דולר לבניית אגף חדש. למרות שמוזיאון תל אביב הוא מוזיאון עירוני הממומן מכספי תרומות ומכספי הציבור, תכננה עריית תל אביב לשנות את שמו לשם עופר בעקבות תרומה חד פעמית המספיקה לבנייה של חצי אגף חדש בלבד. מתוך 21 חברי מועצת עיריית תל אביב, רק ארבעה התנגדו להסכם התרומה. באופן הזה, עמד להימכר הנכס הציבורי לאנשים פרטיים ולגרור השלכות קשות כמו הקפאת תרומות ומשיכה של אוספי אומנות מתוך המוזיאון, כמו גם הקנייה של זכויות נדל"ניות על המוזיאון.

על אף ששלט מתאים כבר הוכן ונתלה בחזית המוזיאון, הביקורת הציבורית הצליחה לבלום מהלך זה, השלט הורד והתרומה בוטלה. אם להתייחס לאחים עופר במושגים של בורדייה, האחים עופר אינם מסתפקים בהון כלכלי, אלא רוצים להרוויח גם הון תרבותי וסמלי ולהפוך לפטרוני התרבות באמצעות תרומה למוזיאון והעברתו על שםם. האירוניה הכואבת היא שבמרץ 2019 תרם אייל עופר, בנם של סמי ואביבה, 5 מיליון דולר לביתן הלנה רובינשטיין שכעת ייקרא על שמו (ברנע, 2019).